

COMUNICACIÓ

Bernat Torres Morales (Grup de Recerca EIDOS. Universitat de Barcelona): *La Bellesa en el 'Fileb' i la bellesa de Fileb*¹

El present escrit pretén mostrar la complexitat de la qüestió de la bellesa a partir de la seva manifestació en un dels diàlegs platònics, el *Fileb*. La unitat de la bellesa se'ns manifesta, com passa amb la manifestació de qualsevol unitat, en la seva multiplicitat. Concretament, en el *Fileb* la bellesa es manifesta principalment i) com allò que genera una atracció eròtica envers personatges, arguments o posicionaments vitals²; i ii) com un dels elements que constitueixen, juntament amb la veritat i la mesura, la naturalesa del bé o de les coses bones. La bellesa té en Plató sempre un element de lluminositat, de mostració de quelcom bo, encara que sovint allò que se'ns mostra com a bell –i per tant, com a bo- oculta un engany, una falsedat, és una falsa llum. Distingir la llum de les ombres és l'eterna tasca del pensament platònic i de la filosofia. En el cas del *Fileb* aquesta tasca es fa en relació amb un element molt íntim i quotidià, a saber, respecte l'experiència del plaer, en la qual llum i ombres, bellesa i lletjor, s'entretreixen deixant-nos sovint en la perplexitat i el mareig.

El *Fileb* de Plató ens situa dramàticament en la indeterminació, ens presenta una conversa –en un lloc indeterminat– la qual ja ha començat i que no sembla acabar mai. En l'escena trobem només tres personatges: Fileb (el seu nom significa «el qui estima la

1. Aquest article forma part del projecte d'investigació finançat per la Direcció General de Investigació del Ministerio de Educación y Ciencia HUM2007-62763/FISO i del projecte de la Generalitat de Catalunya 2009SGR447 «EIDOS. Hermenèutica, Platonisme i Modernitat».

2. Diferenciem entre arguments i posicionaments vitals perquè Fileb no defensa pròpiament un argument en el sentit discursiu – almenys al llarg del diàleg que du el seu nom-, sinó que més aviat mostra una determinada actitud vital, en la qual no s'accepta cap altre supòsit que no situï el plaer com al bé màxim.

joventut» o «el qui estima els joves» i se'ns presenta com a amant incondicional del plaer, el qual identifica amb el bé i amb la divinitat Afrodita; Fileb resta en silenci i ajagut la major part del temps), Protarc (el seu nom significa «primer principi», ell és la veu que rep i defensa enfront Sòcrates el discurs silenciós de Fileb en relació al plaer) i Sòcrates (el seu nom significa «el govern seriós», ell empeny a i és empès per Protarc a mirar, escoltar, parlar i reflexionar sobre el plaer, la raó i la vida feliç). Sòcrates i Protarc discuteixen sobre la millor forma de vida; la discussió ens confronta amb la pregunta per l'elegibilitat d'una vida de plaers enfront d'una vida de reflexió. Sòcrates mostrarà que la millor de les vides, tanmateix, ha d'estar constituïda per una combinació, una barreja mesurada, entre els dos elements, el plaer i la reflexió. Per tal de realitzar aquesta combinació, el diàleg platònic ens aclareix 1) la naturalesa del plaer, el seu caràcter il·limitat i la seva quasi bé sempre necessària vinculació amb el dolor; 2) la naturalesa de la reflexió, els seus elements més purs i la seva vinculació amb allò que representa la causa de totes les coses; i 3) la naturalesa d'allò barrejat, l'estat propi en el que es troben les coses generades i l'estructura de la qual ha de servir per pensar la millor de les vides, és a dir, la constituïda per una barreja entre plaer i reflexió. El diàleg platònic ens permet recórrer aquests elements tot seguint un camí (el camí és un mètode, una teoria dels principis, la qual ens ofereix el marc de coneixement que ens permet pensar la unitat i la multiplicitat de totes les coses), que va des de la vivència de la quotidianitat (com les pessigolles, l'aritmètica o les falses esperances) fins a la seva situació en relació a l'ordre còsmic (constituït pel límit, l'il·limitat, la seva barreja i la causa d'aquesta barreja). El diàleg se'ns presenta, com diu Sòcrates mateix, «com un ordre [*kosmos*] incorporat dirigit a governar bellament un cos animat» (64b).

Una possible manera de tractar multiplicitat de manifestacions de la bellesa pot ser seguir el mètode que el mateix diàleg ens ofereix per tractar qualsevol tipus d'unitat, és a dir, seguir el que més amunt hem anomenat la teoria dels principis (16c-17a). Aquest mètode se'ns presenta com un regal diví que

ens arriba juntament amb el foc d'algun Prometeu i és exposat per Sòcrates enfront un auditori de joves, els quals prefereixen els discursos bells a la duresa de la realitat. En primer lloc, el mètode ens diu que tot allò que pretenguem conèixer, això és, tot allò que és, està constituït per la unitat i la multiplicitat i que conté en la seva naturalesa el límit i l'il·limitat. Sempre ens cal, doncs, cercar per a cada realitat una única forma, car es trobarà allà continguda. Un cop assolit això, ens caldrà veure si en cada realitat hi ha una forma, dues o tres o quantes n'hi ha; i caldrà tractar cada nova unitat de la mateixa manera. El mètode afegeix finalment que pel que fa a la forma de l'indefinit o il·limitat cal no aplicar-lo als molts abans de captar el nombre total dels molts, és a dir, el que és intermediari entre l'indefinit i la unitat; únicament aleshores cal despreocupar-se de l'indefinit. «Això és –afirma Sòcrates– el que els déus ens han transmès com a mètode de recerca, de descobriment i d'ensenyament». Finalment, Sòcrates ens adverteix que «els savis actuals fan un u a l'atzar i estableixen els molts més ràpidament o més lentament del que convé, i immediatament després de l'u estableixen l'indefinit, tot ignorant d'aquesta manera els intermediaris. I és justament l'atenció a aquests intermediaris el que diferencia la manera dialèctica de parlar i pensar de la manera erística» (16e-17a).

En la determinació de la bellesa, ens caldrà, doncs, atendre en la mesura del possible a aquests intermediaris, tot procurant no oblidar-ne cap de significatiu. Com hem dit, la bellesa se'ns presenta en el present diàleg com una unitat a través de la seva multiplicitat i, per tant, se'ns presenta de la mateixa manera que se'ns haurien de presentar les coses tal i com ens les descriu el mètode diví.

1) La bellesa de Fileb i l'enlletgiment del plaer

Com hem dit, la bellesa se'ns manifesta primerament en el diàleg com allò que genera una atracció eròtica envers els personatges, els arguments o els posicionaments vitals. Amb relació a això creiem que dues aparicions de la bellesa són rellevants. En primer lloc a) la caracterització de Fileb per part de Protarc com a bell i la relació eròtica que podem suposar que

s'estableix entre els dos personatges i, en segon lloc, b) l'afirmació, pronunciada pel mateix Protarc, del fet que el plaer, després dels atacs de Sòcrates, es presenta enfront dels seus amants com a menys bell del que semblava.

El primer sentit que volem exposar en relació a la bellesa el trobem tant a l'inici del diàleg, com en tot el seu recorregut sota la forma de la peculiar relació que s'estableix entre Fileb i Protarc. El diàleg comença amb un resum de Sòcrates de les dues posicions, l'una afirma que el plaer és el bé (o quelcom bo), mentre l'altra afirma que la reflexió és millor que el plaer. El primer discurs prové de Fileb, el qual possiblement l'ha defensat en una conversa anterior amb Sòcrates, mentre el segon discurs sembla ser de Sòcrates i dels que l'acompanyen. Després que Fileb hagi acceptat el resum fet per Sòcrates, aquest darrer pregunta a Protarc si vol rebre el discurs que li ha estat transmès per Fileb i enfrontar-se al seu. Protarc respon que és necessari que el rebi, car Fileb, el bell, hi ha renunciat o se n'ha cansat (11c). Creiem que la determinació de Fileb com a bell és significativa, en primer lloc pel fet que els adjectius referits als personatges són molt escassos en el present diàleg³; en segon lloc, per la importància que té la bellesa en el conjunt del diàleg. La pregunta fonamental aquí és saber què és el que mou a Protarc a defensar el discurs de Fileb. *Protarc és a punt de fer una cosa estranya, a saber, defensar un logos indefensable (això és, el logos de la vivència del plaer com a millor forma de vida per sobre de la raó) enfront un Sòcrates que defensa el logos com a diàleg enraonat. Què és allò que mou a Protarc a dur a terme una tasca tan arriscada?* potser ho fa per què considera que la bondat del plaer és un principi popular que cal defensar? o potser ho fa mogut per la força de la bellesa de Fileb i de la del seva concepció de la vida? considerem que la bellesa de Fileb, això és, l'atracció que aquest –i el seu discurs o la seva posició vital– genera sobre Protarc, és una de les causes que possibiliten el diàleg. Protarc sent una atracció enfront la

3. A 26b5 Sòcrates es dirigeix a Fileb com a «*kale Philebe*» per dir-li que la dea va posar límit a allò il·limitat.

posició de Fileb, això és, enfront la posició del qui viu el plaer com allò màximament bo. A Protarc, creiem, això li resulta bell i atractiu, fins al punt de sentir-se capaç d'enfrontar-se a Sòcrates per defensar aquesta posició.

L'acció de Protarc, però, no s'entendria sense l'altra causa, l'altre pol de tensió eròtica enfront el qual aquest se situa. Ens referim a l'atracció de Protarc enfront el saber socràtic, el qual representa l'esforç dialèctic per reunir dos discursos aparentment incommensurables (el del plaer i el de la reflexió) per tal d'arribar a un cert resultat. Des d'aquest punt de vista, el diàleg es pot llegir tot sencer com a lluita entre dues forces eròtiques de diferent naturalesa que persegueixen moure a Protarc –i al lector– en una determinada direcció. Com veu S. Rosen, Protarc ha estat induït per l'eros de Fileb, però Sòcrates el fa decidir per l'atractiu de la intel·ligència, és a dir, per la barreja entre plaer i coneixement⁴. Dit amb altres paraules, Protarc seria mogut des de l'atracció per la bellesa de Fileb vers l'atracció per una forma de bellesa diferent, aquella en la qual es mostra la veritable imatge del bé.

En aquest joc eròtic que ens mostra el diàleg trobem encara una segona aparició rellevant de la bellesa en un moment més avançat del diàleg. Es tracta del moment en el qual Sòcrates, després d'haver fet una primera definició del bé (com quelcom complet, suficient i màximament desitjat), mostra que ni la vida del plaer ni la de l'enteniment són desitjables per si mateixes, això és, que ni és desitjable una vida de plaer sense raó, memòria

4. Convenim amb Rosen que la quasi absència d'eros (16b6, 23a4, 47e1, 50c1, 50d1 i 67b5) és una de les estranyeses principals d'un diàleg dedicat a la vida, el plaer i la reflexió (Cf. ROSEN, «An introduction on the *Philebus*», *Ítaca*, 1999, p. 85). Així mateix, al llarg del diàleg es mostrarà que no només Protarc és mogut inexorablement a entrar en la discussió, sinó també Sòcrates, el qual és obligat a restar en diverses ocasions (16a, 19d-e, 23b, 50d-e, 62b, 67b). Seguint la nomenclatura de Strauss ens trobaríem davant un diàleg socràtic, representat i doblement obligatori, car semblaria que aquí ningú no hi és voluntàriament, exceptuant Fileb, és clar (Cf. L. STRAUSS, *El problema de Sòcrates*, Barcelona: Pòrtic / Bd'E, 2006, p. 113).

o càlcul, ni tampoc una vida de raó sense plaer ni dolor. Això demostra, afirma Sòcrates, que la divinitat de Fileb no pot ser el bé; el plaer no pot aspirar, per tant, al primer premi, però tampoc al segon afegeix Sòcrates, sinó només a ser un element de la causa de la vida barrejada, la millor possible. Protarc diu aleshores que el discurs ha derrotat al plaer en la seva lluita per la primera posició, però «*privar-lo del segon premi fereix de mort el plaer, el deshonra enfront dels seus enamorats i fa que no els hi sembli ja tan bell*» (23a)⁵. L'enlletgiment del plaer correspon, creiem, a l'enlletgiment de Fileb, el qual s'ha erigit des de l'inici del diàleg en el seu veritable representant. Ja des de l'inici del diàleg *Fileb* s'ha mostrar desinteressat per entrar en la conversa, ell resta immòbil en la seva tranquil·litat. La seva immobilitat és avalada per Afrodita (12b), la divinitat de l'amor, del plaer i, com és sabut, també de la bellesa. La bellesa de Fileb als ulls de Protarc i la bellesa del plaer als ulls dels seus enamorats ens podrien remetre a un mateix lloc, a saber, a la imatge de Fileb-Afrodita-plaer⁶. Si això fos així, Fileb-Afrodita-plaer no només apareixeria com a menys bell, sinó també com a ridícul pel fet d'haver-se cregut més bell del que realment és (48b-d)⁷. *La tasca socràtica en el Fileb es presenta, doncs, com a tasca desmitificadora de les falses bel·leses del plaer sota les seves tres imatges, la de Fileb, la d'Afrodita o la divinitat i la del plaer mateix*. Fileb se'ns presenta com el mestre, el model a seguir pel jove Protarc; la divinitat dóna

5. Afegim aquí que una altra de les aparicions de la bellesa en el diàleg es produeix en el moment en què es tracta la ignorància i el ridícul que s'hi vicula. Es distingeixen tres formes d'ignorància, les relatives a les pròpies possessions, les relatives al propi cos i les relatives a la pròpia saviesa. La segona forma d'ignorància és la pròpia dels qui creuen ser més grans i més bells, i en relació a totes les coses del cos, creuen ser superiors al que veritablement són (48e).

6 Recordem que a l'inici del *Fileb* es produeix un clar desplaçament entre les imatges del déu, d'Afrodita i del plaer (12b-c)

7. No ens podem resistir d'afegir aquí que és per reafirmar la seva bellesa que Afrodita desencadena la més representativa de les batalles mítiques gregues

consistència còsmica a la seva creença (tot i que Protarc no creu com Fileb en Afrodita -12b2-6- i roman un misteri saber amb quina divinitat identifica el plaer, potser amb el Plaer mateix?), i, finalment, el plaer és allò que domina la immediatesa de la seva vida, allò amb què identifica el que és millor.

2) La bellesa i la potència del bé

Com hem dit, el diàleg mostra que la millor de les vides consisteix en una barreja entre plaer i reflexió. Evidentment no es pot tractar de qualsevol barreja, sinó que ha de ser una bona barreja, és a dir, que ha de participar del bé. Vers el final del diàleg, després d'haver provat de diverses maneres la impossibilitat d'identificar allò bo amb el plaer i just després d'haver descrit quins elements del conjunt dels plaers i quins elements del conjunt dels sabers han d'entrar en la barreja (en la millor vida), Sòcrates ens ofereix una definició del bé: *«si no podem captar el bé en una única forma mirem de captar-lo en tres: bellesa, proporció i veritat. Afirmem que aquests constitueixen una unitat i que són els veritables responsables de la barreja, car és la bondat d'aquests elements el que la fa ser bona»* (65a). La proporció o la mesura és el que permet que qualsevol barreja estigui ordenada, això és, allò que evita que els seus ingredients es corrompin (seria el cas, per exemple, dels plaers corporals quan no van acompanyats de reflexió). La bellesa, juntament amb la virtut, afirma Sòcrates, és allò que sempre acompanya a la mesura i la proporció, per això es diu que «la força del bé s'oculta en la natura d'allò bell». Finalment, la veritat constitueix el tercer element que ens permet captar la naturalesa del bé ja que sense ella res existeix, res se'ns descobreix en la seva lluminositat (64b1-4). Fixem-nos que d'alguna manera el text es refereix a la bellesa com allò que fa visible el que és bo; el bé, per dir-ho així, no es pot assolir a no ser que sigui mitjançant la seva manifestació, la qual ha de ser necessàriament bella. És per això, tot i el que diguin els membres de l'escola de Tübinga-Milà, que la força del bé s'oculta en la naturalesa de la bellesa. La bellesa se'ns manifesta així com la lluminositat, la condició de possibilitat de tota presència per a

l'home. La bellesa se'ns presenta al mateix temps conjuntament amb la virtut (*arete*), això és, amb la forma que prenen les coses quan estan completes, acabades⁸. En aquest sentit, el plaer, en tant que «en si mateix (*te aute*) és il·limitat (*apeiros*) i és del gènere que no té ni tindrà mai ni començament, ni punt mig, ni final» (31a), no pot identificar-se de cap manera amb la virtut. Afegim que Sòcrates pot oferir aquesta definició del bé només perquè ha demostrat suficientment que el plaer no pot identificar-s'hi i que, a més, s'hi pot identificar menys que la reflexió. Protarc, per tant, en aquest punt del diàleg ha d'haver acceptat que la bellesa del plaer i la bellesa de Fileb no eren més que aparences, car allò que oculten no és el bé.

A continuació, Sòcrates demana a Protarc que vinculi aquests tres elements amb el plaer i la raó, per tal de veure quin dels dos resulta més proper al bé entès en la seva forma trinitària. Protarc veu clarament que en el cas de la veritat el plaer es troba més allunyat d'ella que la raó, car el plaer és el màxim impostor i que per això, pel fet de ser com un nen, els déus fins i tot perdonen l'engany en els afers amorosos, car allà ens dominen els plaers més intensos. En relació a la mesura, també la raó és més mesurada i el plaer el més desmesurat que hi ha. Finalment, cal determinar el lloc de la raó i el plaer en relació a la bellesa. Protarc comença afirmant «que mai ningú ni despert ni adormit ha vist que la reflexió o la raó siguin, esdevinguin o hagin esdevingut quelcom lleig. Però és veritat que quan veiem algú afectat pels plaers i sobretot pels plaers més grans sentim vergonya i ens veiem empesos a dissimular el que hem vist, i confiem aquestes coses a la nit, com si la llum no les hagués de veure»⁹. Fixem-nos que la bellesa es torna a vincular també amb la lluminositat, però no amb una lluminositat inassolible i metafísica, sinó amb la mateixa llum del dia, la qual mostra

8. També en el *Convit* es vincula la bellesa amb la virtut, on se'ns diu, després d'aclarir l'ascens eròtic vers la bellesa en si, que aquell que l'hagi vist, ja no donarà a llum meres imatges de virtuts, sinó que donarà a llum virtuts veritables (212a).

9. En grec trobem aquí un bell joc de paraules, car l'arrel de «lleig» i de «vergonya» és la mateixa (*aishk-*).

inexorablement les vergonyes, les lletjors i en definitiva, mostra la veritat de les coses.

El punt de vista unitari del plaer com a bo que defensava Protarc a l'inici del diàleg ha estat finalment rebutjat. Si el plaer és bo, ha de contenir unitàriament els elements que caracteritzen allò bo, és a dir, mesura, veritat i bellesa. No n'hi ha prou que el plaer es presenti com a bell i agradable per tal d'afirmar que aquest és bo i l'element principal d'una vida feliç. Cal que contingui els tres elements unitàriament, car la bellesa sense mesura i sense veritat no pot identificar-se amb allò bo. L'exercici socràtic assoleix que l'experiència de la bellesa es modifiqui en Protarc, és a dir, que aconseguix, mitjançant el diàleg guiat per la reflexió, fer que allò bell es presenti en la seva veritable lluminositat.

Per concloure el nostre breu escrit citarem el fragment final del diàleg, en el qual Sòcrates planteja la necessitat d'una tria. Aquesta tria, creiem, és una tria entre les dues forces eròtiques que mouen el diàleg i enfront de les quals Protarc –i també el lector– s'ha vist obligat a confrontar-se. «I no pas al primer lloc [pel plaer] encara que tots els bous, els cavalls i totes les bèsties diguin el contrari i persegueixin el plaer; encara que la gent cregui, com els endevins es creuen als ocells, que els plaers són el més important, creient que les passions de les bèsties salvatges tenen més autoritat com a testimonis que la passió revelada pel logos sota la guia de la musa filosòfica» (67b). L'home, situat en l'entremig, entre l'animal i la divinitat, entre l'atracció de bellesa salvatge, bèstia, i la de la musa filosòfica, ha de saber orientar-se. El diàleg ens indica que el més adequat és una tendència vers el més diví que hi ha en nosaltres, això és, la reflexió. Ara bé, com és sabut, la musa filosòfica és sempre en la tensió vers el saber i, per tant, hem d'estar atents a no caure en l'error de voler ser com els déus, els quals, es diu, ni gaudeixen ni pateixen.